

УДК 811.161.2:343

DOI 10.32755/sjeducation.2021.01.168

ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ НА ЗАСАДАХ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

Шумейко Зінаїда Євгенівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

*Академія Державної пенітенціарної служби
(14000, Україна, м. Чернігів, вулиця Гонча, 34
e-mail: zina1906@ukr.net)*

У статті на основі визначення сутності поняття «мовнокомунікативна компетентність працівників Державної кримінально-виконавчої служби» проаналізовано складові зазначеного феномена (знання, вміння, навички, особистісні риси). Наголошено, що особливу роль у формуванні вказаного феномена відіграють навчальні курси української та іноземної мов за професійним спрямуванням, а також інші дисципліни соціально-гуманітарного циклу. Автор, аналізуючи засадничі поняття дослідження («підхід», «спілкування», «комунікація»), обґрунтовує доцільність застосування комунікативного підходу в процесі формування мовнокомунікативної компетентності працівників Державної кримінально-виконавчої служби. Доведено, що зазначений підхід базується на розгляді освітніх явищ через призму поняття освітньо-педагогічної комунікації.

Визначено, що впровадження комунікативного підходу в професійну підготовку майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби передбачає реалізацію трьох основних умов, зокрема: метою навчальних курсів має стати формування навичок (граматичних, лексичних, фонетичних, мовленнєвих), необхідних для мовленнєвої діяльності; необхідність відбору вправ комунікативного характеру, а також завдань для вироблення навичок і мовленнєвих умінь; формування в майбутніх фахівців спонукально-мотиваційної фази діяльності. Зроблено висновки, що для ефективного формування мовнокомунікативної компетентності на основі комунікативного підходу викладачі мають створювати комунікативні ситуації, а також відбирати текстовий матеріал із урахуванням професійної орієнтації студентів, застосовувати оптимальні форми, методи й засоби організації освітнього процесу, а також формувати в студентів внутрішню потребу в мовленнєвому спілкуванні, заохочувати до розвитку й саморозвитку в зазначеній сфері.

Ключові слова: працівники Державної кримінально-виконавчої служби, мовнокомунікативна компетентність, комунікативний підхід.

FORMATION OF LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE EMPLOYEES ON THE BASIS OF COMMUNICATIVE APPROACH

Shumeiko Zinaida, PhD in Pedagogy, Associate Professor
of the Department of Pedagogy and Humanitarian Sciences,
Academy of the State Penitentiary Service
(34, Honcha st., Chernihiv, 14000, Ukraine, e-mail: zina1906@ukr.net)

The author of the article analyzes the components of the communicative competence of employees of the State Criminal and Executive Service (knowledge, skills, abilities, personal features) on the basis of the definition of this phenomenon. The author emphasizes that a special role in the formation of this phenomenon is played by the training courses of Ukrainian and foreign languages for professional orientation, as well as other disciplines of the social and humanitarian course. Shumeiko Z. Ye. substantiates the expediency of using the communicative approach in the process of forming the language communicative competence of the employees of the State Criminal and Executive Service by analyzing the basic concepts of research ("approach" and "communication"). The author proves that this approach is based on the consideration of educational phenomena through the prism of the concept of educational and pedagogical communication.

The introduction of a communicative approach to the training of future specialists of State Criminal and Executive Service involves the implementation of three main conditions, in particular: the purpose of training courses should be to develop skills (grammar, lexical, phonetic, speech) necessary for speech activity; the need to select exercises communicative in nature, as well as tasks for the development of skills and speech skills; formation of the incentive-motivational phase of the activity of the future specialists. The author of the article concludes that for the effective formation of language communicative competence on the basis of the communicative approach teachers should create the communication situations, as well as to select text material taking into account the professional orientation of students, to apply the optimal forms, methods and means of organizing the educational process, as well as to form internal needs of students in speech communication, to encourage development and self-development in this area.

Key words: *employees of the State Criminal and Executive Service, language communicative competence, communicative approach.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, актуальність та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Будь-яка професійна діяльність потребує від фахівців певних мовнокомунікативних знань і вмінь: майбутній спеціаліст має швидко сприймати адресоване йому мовлення, засвоювати необхідну інформацію, складати й виголошувати

монологи, адекватно реагувати на репліки співрозмовників, беручи участь у діалогах і полілогах. Це стосується насамперед і працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, оскільки вони мають налагоджувати контакти з різними категоріями засуджених, відвідувачами, колегами, що актуалізує особливі вимоги до їхніх особистісних якостей, потрібних для реалізації широкого спектра професійних завдань. Отже, важливою є сформованість у майбутніх фахівців таких характеристик, як-от: психологічна готовність до взаємодії, конструктивна поведінка в різних професійних ситуаціях, мобільність, комунікабельність, стресостійкість. Крім того, професійна майстерність, імідж та успіх професійної діяльності працівників Державної кримінально-виконавчої служби безпосередньо залежать від багатства словникового запасу, рівня культури мовлення, володіння вербальними й невербальними засобами спілкування, що в узагальненому вигляді можна позначити поняттям «мовнокомунікативна компетентність».

Саме на її формування і має спрямовуватися професійна підготовка фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України в закладах вищої освіти на сучасному етапі. Отже, необхідно розробити теоретичні підходи для формування зазначеного феномена і шляхи їхньої практичної реалізації.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Формуванню мовнокомунікативної компетентності студентів присвячені праці вітчизняних лінгводидактів О. Горошкіної, І. Дроздової, К. Климової, О. Ковтун, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають дослідження Н. Артикуци, Б. Олешко, Ю. Прадіда, О. Прохоренко-Дученко, А. Токарської, Л. Чулінди щодо формування мовнокомунікативної компетентності працівників правоохоронних органів. Шляхи й методи реалізації комунікативного підходу в практиці професійної підготовки різних фахівців в українській лінгвометодиці розглядали З. Бакум, А. Загнітко, К. Плиско, О. Семенов, Т. Симоненко тощо.

Проведений аналіз наукової літератури з окресленої проблеми, вивчення реального стану мовної культури працівників Державної кримінально-виконавчої служби і курсантів Академії

Державної пенітенціарної служби України дають підстави для висновку щодо недостатнього рівня сформованості в них мовнокомунікативної компетентності, що підтвердило актуальність і своєчасність нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета публікації полягає у визначенні особливостей формування мовнокомунікативної компетентності працівників Державної кримінально-виконавчої служби на основі комунікативного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна мовнокомунікативна компетентність працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, на нашу думку, полягає у здатності фахівців послуговуватися нормами української літературної мови у сфері наукової та професійної діяльності, належному рівні комунікативних навичок, умінні аналізувати власне і чуже висловлювання, знаннях професійного дискурсу, ціннісному ставленні до мови, відповідному способі мислення, світогляді.

Це дало змогу визначити мовнокомунікативну компетентність фахівця Державної кримінально-виконавчої служби України як складний інтегративний феномен, що складається з низки таких елементів, як-от:

- комунікативні риси майбутніх спеціалістів, які засвідчують їхню готовність до спілкування і прагнення до її подальшого розвитку;

- комунікативні здібності, що охоплюють уміння виявляти ініціативу в спілкуванні, здатність емоційно реагувати на стан партнерів по спілкуванню, готовність ініціювати спілкування;

- знання правил спілкування, морально-етичних стандартів професійної діяльності;

- наявність системи ціннісно-світоглядних орієнтирів, знання культурних традицій, вікових, інтелектуальних та інших особливостей партнерів по спілкуванню, а водночас, дотримання чинних стандартів та використання наявних знань у процесі спілкування;

- уміння слухати й реагувати на почуте, тобто підтримувати зворотний зв'язок;

- здатність концентрувати увагу, підтримувати візуальний контакт, уміння використовувати елементи невербального спіл-

кування, репліки й заохочення, тобто концентруватися на співрозмовникові;

– сформованість певного рівня мовленнєвої культури, характеристиками якої є правильність, змістовність, логічність, точність, ясність, стислість, простота та емоційна виразність, образність, чистота, правильна вимова, вільне, невимушене оперування словами, уникання вульгаризмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, акцентування головних думок, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, відповідний темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і пауз, взаємовідповідність між змістом і тональністю, між словами, жестами та мімікою.

Можемо дійти висновку, що мовнокомунікативна компетентність вимагає певної сформованості знань, навичок і вмінь, які здобуваються в процесі спеціально організованого навчання. Це поняття можна вважати явищем лінгвістики, а також інших соціально-гуманітарних дисциплін, оскільки воно співвідноситься зі знаннями, навичками й уміннями, які найбільш точно відображають багатогранність мовнокомунікативної компетентності, її важливу роль у розвитку особистості фахівця Державної кримінально-виконавчої служби України.

Отже, діяльність професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти, що забезпечують професійну підготовку зазначених спеціалістів, має вирізнитись системністю, цілеспрямованістю, комплексністю впливів. Особливу увагу необхідно звернути на змістове наповнення курсів української й іноземної мов за професійним спрямуванням. Для більшості населення України українська мова є рідною. У ній акумульовано ментальність, знання й життєвий досвід предків, невичерпні скарби культури та усної народної творчості, національні й загальнолюдські ідеали.

У чинному законодавстві зафіксована вимога щодо володіння державною мовою, оскільки вона є основою державної політики, сприяє консолідації громадян у розбудові й зміцненні української держави. Реалізуючи важливу функцію – державотворення, українська мова забезпечує доступ до джерел української духовності, дає змогу випускникам закладів освіти

якнайповніше реалізувати свої можливості, життєві потреби, плани й наміри, пов'язані із продовженням освіти та кар'єрою. Зазначимо, що практика й теорія навчання української та іноземної мов спрямовуються на гармонізацію потреб суспільства й особистості з урахуванням мотивації, індивідуальних характеристик і можливостей курсантів (студентів). Крім указаних навчальних курсів, важливу роль у формуванні професійної мовно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України відіграють інші дисципліни соціально-гуманітарного циклу, зокрема психологія, історія України, політологія, соціологія, історія української і зарубіжної культури, філософія тощо. Отже, постає необхідність детального розроблення професійно орієнтованих форм, методів і засобів викладання вказаних курсів, а також раціональної організації освітнього процесу в закладах вищої освіти.

На нашу думку, формування мовнокомунікативної компетентності має здійснюватись на засадах комунікативного підходу, який почав широко застосовуватися ще в 70-х рр. ХХ ст., а на сьогодні став одним з основних у практиці роботи американських, європейських та вітчизняних учителів. Зазначимо, що термін «підхід», як зазначає Л. Велитченко, використовують для позначення «відправної тези, яка вказує на деяку універсальну ідею, в якій узагальнено досліджуване» [1, с. 72]. Дослідник визначає підхід як «ап'юріорну думку про сутність досліджуваного явища, логічний суб'єкт і логічний предикат якого утворюють відправний пункт в теоретико-емпіричному аналізі» [1, с. 75].

Зазначимо, що в мовознавстві відсутній усталений погляд щодо понять «комунікація» (лат. *communico* – спілкуюсь із кимось) і «спілкування». Подекуди їх ототожнюють, а інколи диференціюють, вважаючи термін «комунікація» або ж вужчим (акцентуючи на односторонньому характері і зв'язку з теорією інформації, технічними системами), або ж ширшим (як специфічну форму взаємодії людей чи груп у процесі життєдіяльності за допомогою мови та інших сигнальних форм зв'язку) [2; 3; 4].

У контексті нашого дослідження розглядатимемо комунікацію і спілкування як синонімічні поняття, уживатимемо їх паралельно для уникнення тавтології. У процесі наукового пошуку

спиратимемося на визначення М. Пентилюк, О. Горошкіної, А. Нікітіної, що спілкування (або ж комунікація – З. Ш.) є складним і багатогранним процесом, що одночасно виступає як процес взаємодії співрозмовників, інформаційний процес, ставлення людей один до одного і як процес взаємовпливу і співпереживання та взаєморозуміння [5, с. 17]. У контексті формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби розглядатимемо комунікацію як процес усного та/або письмового спілкування, що полягає в отриманні професійно значущої інформації та її сприйнятті. Аналіз зазначених понять дав підстави для сприйняття комунікативного підходу в освіті як універсальної ідеї, яка визначає, розкриває, актуалізує комунікацію як онтологічну, телеологічну, аксіологічну основу розвитку особистості та методологічну основу освіти. Методологічною суттю комунікативного підходу в освітній галузі є розгляд освітніх явищ через призму поняття освітньо-педагогічної комунікації.

У визначенні практичних аспектів реалізації комунікативного підходу спираємося на дослідження О. Черепанової, в яких обґрунтовано взаємозалежність між культурою, освітою та комунікацією в полікультурному середовищі життя сучасної людини і проаналізовано оптимальні умови міжкультурної комунікації за умови збереження розмаїття національної ідентичності. Наголосимо, що в самій комунікації вже закладені етичні, естетичні, пізнавальні аспекти людського буття, а також певний смисл. Зазначені аспекти значною мірою розкриваються через інформацію, яка несе в собі морально-естетичні, релігійні, культурологічні знаки [6].

Аналіз праць сучасних лінгводидактів [7; 5; 4] дав підстави для висновку, що впровадження комунікативного підходу передбачає реалізацію трьох основних умов, як-от:

1. Предметом і метою навчальних курсів мають бути не теоретичні знання різних рівнів української чи іноземної мов, а формування навичок (граматичних, лексичних, фонетичних, мовленнєвих), необхідних для мовленнєвої діяльності. Оскільки проведені спостереження, опитування й анкетування, аналіз тестових завдань і результатів зовнішнього незалежного оцінюван-

ня засвідчили, що студенти володіють необхідним рівнем теоретичних знань з усіх розділів мовознавства. Проте вони відчують суттєві труднощі в процесі комунікації в різних ситуаціях, оскільки значна частина студентів спілкується російською мовою або суржиком, почасти їхня мова засмічена діалектизмами, калькованими висловами. Вони зізнаються, що в них наявний певний психологічний бар'єр стосовно спілкування українською в побуті й професійній сфері.

2. Відбір вправ комунікативного характеру, а також завдань, що використовуються в освітньому процесі для вироблення мовленнєвих навичок і умінь (принцип ситуативного мовленнєвого спілкування). Одним із найважливіших завдань є відбір викладачами комунікативних ситуацій, у яких студенти, завдяки спостереженню, аналізу, порівнянню, реалізують потенційні можливості в діалогах, полілогах, дискусіях, типових явищах реального і професійного життя.

З цього приводу А. Богуш [2], М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна [5] зазначають, що упровадження комунікативного підходу можливе за умови навчання на текстовій основі, оскільки текст є носієм інформації, засобом пізнання довкілля, формування в студентів національно-мовної картини світу. Ці думки є суголосними ідеям Е. Башкирцева і Л. Панова, які вважають, що навчання мови в немовному виші може бути успішним тільки в тому разі, якщо в процесі навчання послідовно здійснюється принцип добору текстового матеріалу із урахуванням професійної орієнтації студентів, оскільки більшість студентів розглядають мову насамперед як засіб формування своїх фахових знань [9, с. 9]. Отже, викладачі української й іноземної мов мають відбирати тексти з професійної сфери, які будуть цікавими й корисними для майбутніх фахівців, і складати завдання на їхній основі.

3. Формування в майбутніх фахівців спонукально-мотиваційної фази діяльності – створення потреби в мовленнєвому спілкуванні. Для цього потрібна висока позитивна мотивація. Насамперед, варто зазначити, що без мотивації мовленнєва діяльність взагалі не може розпочатися, а крім того, ефективність мовленнєвої діяльності зростає, коли є високою позитивна мотивація. У процесі професійної підготовки важливим, як за-

значають О. Гринчишин та О. Волобуєва, є переведення завдання навчального в завдання спілкування, тобто в таке, яке має особисту значущість для того, кого навчають. Таким шляхом створюються умови для могутнього стрибка рівня мотивації оволодіння мовою, мовленням. Організація спілкування сприятиме перетворенню зовнішньої мотивації у внутрішню, а надалі внутрішня мотивація оволодіння мовою може перейти у мотивацію спілкування. Комунікативний підхід тісно пов'язаний зі змістом матеріалу, пропонованого для обговорення, тому що основними критеріями спілкування є інформативність і предметний зміст [8]. Як зазначає Е. Бенвенист, навчальний матеріал може бути визнаний прийнятним лише тоді, коли він, по-перше, має професійну чи загальнолюдську цінність; по-друге, відзначається доступністю для розуміння; по-третє, викликає внутрішню потребу в його обговоренні [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, можемо дійти висновку, що формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби на засадах комунікативного підходу має здійснюватися на основі накопичення досвіду професійно-мовленнєвої комунікації (відповідний добір навчальних текстів, ситуацій спілкування), а також забезпечення мовного інвентаря (визначення адекватних лексико-граматичних засобів, необхідних для здійснення професійної комунікації), формування у студентів розуміння сутності процесу передавання і прийому інформації, особистої відповідальності за комунікативні процеси.

Таким чином, організація освітнього процесу в закладах вищої освіти, що здійснюють підготовку таких фахівців, має базуватись на вирішенні комунікативних завдань. Саме тому в контексті курсів української та іноземної мов необхідно акцентувати на вдосконаленні змісту навчання, насамперед на мовленнєвому аспекті, на налагодженні системи роботи з розвитку мовлення, формуванні низки вмінь і компетенцій, що забезпечать досягнення мети – сформованість мовнокомунікативної компетентності.

Список використаних джерел

1. Велитченко Л. К. Методологічна сутність категорії підходу в науковому дослідженні. *Психологія та педагогіка*. 2009. № 2. С. 72–79.

2. Богуш А. М. Лінгводидактичні засади мовленнєвого спілкування. Одеса: ПНЦ АПН України, 2006. 308 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва: Прогресс, 1974. 446 с.
4. Прищак М. Д. До питання комунікативного підходу в освіті. URL: pryshchak.vk.vntu.edu.ua/.../0d67d78905172a652cd1d0abc1 (дата звернення: 26.12.2021).
5. Пентиліук М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 1. С. 15–20.
6. Черепанова С. О. Філософія освіти: форми культуротворчості в історичному та індивідуальному бутті людини. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія: Філософія. 2015. Вип. 45 (1). С. 168–178.
7. Тарнопольський Б. Методика викладання англійської мови. Київ: Вища шк., 1993. 167 с.
8. Гринчишин О. М., Волобуєва О. Ф. Щодо основ комунікативно-мотивованого підходу до оволодіння іноземною мовою. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2002. Т. IV. Ч. 6. С. 65–67.
9. Башкирцева Э. С., Панова Л. В. Повышение заинтересованности студентов в изучении иностранного языка путем укрепления контактов с профилирующими кафедрами. *Иностранные языки на неспециальных факультетах*: межвузовский сборник. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1978. Вып. 1.

References

1. Velytchenko, L. K. (2009), Methodological essence of the category of approach in scientific research, *Psychology and pedagogy*, № 2, pp. 72–79.
2. Bohush, A. M. (2006), *Linguodidactic principles of speech communication*, Southern Scientific Center of The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Odessa.
3. Benvenist, Je. (1974), *General linguistics*, Progress, Moscow.
4. Pryshchak, M. D. On the question of communicative approach in education, available at: pryshchak.vk.vntu.edu.ua/.../0d67d78905172a652cd1d0abc1 (ccessed 26 December 2018).
5. Pentyliuk, M., Horoshkina, O, Nikitina, A. (2006), Conceptual principles of communicative methods of teaching the Ukrainian language, *Ukrainian language and literature at school*, №1, pp. 15–20.
6. Cherepanova, S. O. (2015), Philosophy of education: a form of cultural creativity in the historical and individual existence of man, *Bulletin*

of the G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. *Philosophy*, Issue 45(1), pp. 168–178.

7. Tarnopolskyi, B. (1993), *Methods of teaching the English language*, High School, Kyiv.

8. Hrynchyshyn, O. M., Volobueva, O. F. (2002), On the basics of communicatively motivated approach to mastering a foreign language, *Problems of choral and pedagogical psychology: collection of scientific papers. G.S. Kostiuk Institute of Psychology, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, Vol. IV, Issue 6, pp. 65–67.

9. Bashkirtseva, Je. S. and Panova, L. V. (1978), Increasing students' interest in learning a foreign language by strengthening contacts with profiling departments, *Foreign languages at non-special faculties: interuniversity collection*, Leningrad University Press, Leningrad, Issue 1.